

Mikołaj Wojciechowski

<https://orcid.org/0009-0003-4000-8285>

Szkoła Doktorska Historii Uniwersytetu Wrocławskiego

Wzajemne zrozumienie zapomnianego wydarzenia. O książce Włodzimierza Batóga *Mosty wzajemnego zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku**

Abstrakt: Tekst omawia publikację polskiego historyka i amerykanisty Włodzimierza Batóga pt. *Mosty wzajemnego zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku*. Pozycja ta umiejscawia wizytę amerykańskiego kaznodziei w kontekście polityki religijnej władz PRL, powojennej historii polskiego i światowego protestantyzmu oraz geopolitycznego odprężenia zimnowojennej rywalizacji, do której doszło w latach siedemdziesiątych XX w. Recenzowana publikacja wnosi istotną wartość do badań nad historią polskiego protestantyzmu oraz religijnymi i kulturowymi aspektami zimnej wojny.

Słowa kluczowe: Billy Graham, baptyzm, protestantyzm, zimna wojna, polityka religijna PRL.

Abstract: This text reviews the book *Mosty Wzajemnego zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku* [The Bridges of Mutual Understanding. Billy Graham's Visit to Poland in October 1978], written by Polish historian and Americanist Włodzimierz Batóg. The book situates the American preacher's visit in the context of the Polish People's Republic's religious policy, the postwar history of Polish and global Protestantism, and the 1970s geopolitical détente. The publication adds significant value to research on the history of Polish Protestantism and on the religious and cultural aspects of the Cold War.

Key words: Billy Graham, Baptism, Protestantism, Cold War, religious policy of the Polish People's Republic.

Znany polski historyk i amerykańista Włodzimierz Batóg, profesor z Ośrodka Studiów Amerykańskich na Uniwersytecie Warszawskim, w swojej opublikowanej w 2022 r. książce porusza tematykę niemal zupełnie zapomnianego wydarzenia, którym była wizyta amerykańskiego kaznodziei Billy'ego Grahama w Polsce w 1978 r.

Przypomnijmy, że Graham był protestanckim ewangelistą, urodzonym w 1918 r. w Karolinie Północnej. Od drugiej połowy lat czterdziestych prowadził on medialną działalność ewangelizacyjną w Stanach Zjednoczonych i na całym świecie (głosił kazania w 185 państwach, wliczając w to m.in. Związek Radziecki, a nawet Koreę Północną). W ciągu swojego życia napisał ponad trzydzieści książek, doczekał się miana „pastora prezydentów” bądź „protestanckiego papieża”. Pomimo powszechnego uznania oraz braku skandali natury obyczajowej czy finansowej, za swoją działalność był wielokrotnie krytykowany z powodu daleko posuniętego ekumenizmu z katolicyzmem i judaizmem, spływania teologii i zbytniego zaangażowania politycznego, zwłaszcza w pierwszych latach swojej służby, a także anachronicznego podejścia do głoszenia Ewangelii (s. 46–52)¹.

W recenzowanej książce już sama bibliografia, zajmująca dziewięć z 220 stron, ukazuje rozległość kwerendy archiwalnej przeprowadzonej przez Autora, zarówno w Polsce, jak i za Atlantykiem. Praca powstała w oparciu o dokumenty pochodzące z rozlicznych źródeł, m.in. archiwów amerykańskich (jak Southern Baptist Convention – Południowa Konwencja Baptystów, Billy Graham Centre) i polskich (np. Polski Kościół Chrześcijan Baptystów, Instytut Pamięci Narodowej). Autor wykorzystał także czasopisma religijne, a także osobiste relacje świadków i uczestników omawianych wydarzeń.

Samo spojrzenie na spis treści uzmysławia wieloaspektowość dokonanej przez Autora analizy wizyty Billy'ego Grahama w Polsce. Książka składa się z kilku rozdziałów poświęconych odpowiednio: sytuacji światowego i amerykańskiego protestantyzmu u progu drugiej połowy XX w. oraz postaci Billy'ego Grahama; historii prób zaproszenia kaznodziei do złożenia wizyty w Polsce; pobytowi Grahama w PRL wraz z kontekstowym przedstawieniem rzeczywistości Polski pod koniec lat siedemdziesiątych; skutkom wizyty; wreszcie jej medialno-kulturowemu wymiarowi. We wstępie Batóg omówił sytuację protestantyzmu na świecie po II wojnie światowej oraz charakterystykę amerykańskiego ewangelikalizmu², w którym coraz większą rolę odgrywać

¹ D. Aikman, *Billy Graham. His Life and Influence*, Nashville 2007, s. 255.

² Ewangelikalizm to powstały w XVII w. nurt protestantyzmu, akcentujący osobistą relację z Bogiem i tzw. nowe narodzenie. Zalicza się do niego m.in. baptystów, zielonoświątkowców, adwentystów, braci pływających czy część metodystów. Alternatywnym nurtem jest tzw. tradycyjny protestantyzm / ewangelicyzm, obejmujący luteran oraz niektórych anglikanów, kalwinistów i metodystów, zob.: *Kościół ewangelickie*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3899332> (dostęp: 25 II 2025); *Co to jest ewangelikalizm?*, <https://www.gotquestions.org/Polski/ewangelikalizm.html> (dostęp: 25 II 2025).

zaczął tzw. nowy ewangelikalizm. Pierwszy rozdział jest bardzo ciekawym wprowadzeniem do omówienia wizyty Grahama w Polsce, przedstawia rozwój powojennego protestantyzmu w tym kraju ze szczególnym uwypukleniem baptyzmu, z którego wywodził się kaznodzieja. Analizuje także jego pobyt na Węgrzech w 1977 r. – pierwszą oficjalną wizytę za żelazną kurtyną. Drugi rozdział poświęcony jest, niemal nieznanym, a podejmowanym od 1958 r., próbom zaproszenia ewangelisty do Polski oraz przygotowaniom do przyjazdu w roku 1978. W kolejnej części Autor opisuje sytuację wyznaniową w Polsce lat siedemdziesiątych, przebieg wizyty Grahama oraz działania Służby Bezpieczeństwa, usiłującej wykorzystać ją do własnych celów. Czwarty rozdział podsumowuje wrażenia, jakie po zakończeniu wizyty odnieśli polscy baptyści, protestanczy goście z USA oraz przedstawiciele władz komunistycznych. W ostatnim rozdziale Batóg podejmuje próbę oceny medialnego i kulturowego wymiaru pobytu kaznodziei w PRL.

Autor dość kompleksowo zaprezentował narodziny ruchu religijnego, którego Billy Graham był czołowym przedstawicielem. Szczegółowo, z zachowaniem dbałości o detale, ukazał przebieg opisywanych wydarzeń, z uwzględnieniem kontekstu w postaci historii amerykańskiego neoevangelikalizmu, omówił przebieg kolejnych kongresów ewangelizacyjnych: w Berlinie, Uppsali oraz Lozannie (1973), gdzie Graham przekonywał o konieczności skupienia się na ewangelizacji w Europie Wschodniej. Działalność w krajach komunistycznych, mającą na celu m.in. przygotowanie gruntu pod przyszłą oficjalną wizytę w Związku Radzieckim, planowano realizować właśnie w „duchu Lozanny” (s. 52–53). Sukces wizerunkowy pobytu w Polsce i na Węgrzech miał ułatwić odwiedziny w kolejnych państwach tzw. demokracji ludowej. W ten sposób Autor interpretuje również publiczne wypowiedzi kaznodziei, które mogły sugerować akceptację, a nawet podziw dla ustroju PRL i jego osiągnięć, w szczególności powojennej odbudowy, modernizacji, inicjatyw pokojowych oraz polityki wyznaniowej. Słowa takie miały bowiem upewnić rządzących komunistów o koncyliacyjności i braku wywrotowych zamiarów. Zasadniczo jednak długofalowym celem Grahama i jego środowiska było duchowe, wewnętrzne przeobrażenie systemów komunistycznych, ale nie za pomocą rywalizacji politycznej, militarnej czy ekonomicznej (s. 37–38).

Na dalszych stronach publikacji Batóg przedstawia działalność misyjną Grahama oraz jego środowiska, długoletnie przygotowania do wizyty kaznodziei w Polsce, politykę religijną PRL w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, przebieg pobytu, analizuje kazania i retorykę ewangelisty oraz działania SB związane z organizacją i zabezpieczeniem wizyty (s. 131–154).

Batóg w swojej pracy nie koncentruje się na analizie nauczania kaznodziei, lecz skupia się na jego aspekcie kulturowo-politycznym, a także na techniczno-logistycznym przygotowaniu wizyty w Polsce. Autor przedstawia Billy’ego Grahama nie tylko jako ewangelistę, ale również nosiciela ideałów

geopolitycznego odprężenia oraz amerykańskiej kultury religijnej. Świadczyć o tym miały zarówno słowa kaznodziei na temat potrzeby rozbrojenia, podkreślanie wojennych cierpień Polski i wynikających z nich szczególnych praw Warszawy do zabierania głosu na temat światowego pokoju, wpływy kaznodziei w Białym Domu, a wreszcie sukces odniesiony przez rząd Węgier po wizycie ewangelisty w 1977 r., którym był zwrot korony Świętego Stefana, przechowywanej dotąd w USA (s. 59). Batóg pokazuje, że w latach siedemdziesiątych także polscy komuniści, udzielając zgody na pobyt Grahama w PRL, sugerowali się m.in. możliwością wykorzystania jego wpływów politycznych do umorzenia zadłużenia Polski (s. 89, 166). Autor interpretuje również odwiedziny przez kaznodzieję dwóch, stosunkowo liberalnych, państw komunistycznych – Polski i Węgier – jako element długofalowej strategii obliczonej na złożenie oficjalnej wizyty w ZSRR oraz ogólne umocnienie baptyzmu / protestantyzmu / chrześcijaństwa w Europie Wschodniej, co utrwałyoby zarazem wpływy USA w tej części świata (s. 33–36). Zainteresowanie Europą Wschodnią i ZSRR oraz podnoszenie wątku polityki wyznaniowej Batóg wiąże również z amerykańską polityką zagraniczną, która w czasach administracji Jimmy’ego Cartera eksponowała problematykę praw człowieka, zwłaszcza wobec reżimów komunistycznych³. Wchodząca w jej zakres sprawa wolności wyznaniowej miała być wręcz traktowana jako miernik ogólnej swobody obywatelskiej (s. 198).

Oprócz wątku międzynarodowego Autor obszernie przedstawił m.in. kwestię sytuacji baptyzmu w Polsce po II wojnie światowej, osadzając ją w kontekście ogólnej kondycji polskiego protestantyzmu, a nawet całokształtu sytuacji religijnej w PRL. Interesujące jest zwłaszcza przedstawienie stosunku do wizyty Grahama władz oraz poszczególnych przedstawicieli innych wyznań religijnych, którzy zazwyczaj nie wykazywali wobec tego wydarzenia oczekiwanego przez polskich baptystów entuzjazmu. Taki wniosek wynika m.in. ze wspomnień Ingeborgi Niewieczerał i Romana Lipińskiego z Kościoła ewangelicko-reformowanego czy z zeznań luteran: Janusza Narzyńskiego i Karola Karskiego (współpracownik SB o kryptonimie „Paweł II”), obserwacji baptystycznego pastora Piotra Dajludzionka czy wywiadów przeprowadzonych przez Batóga z członkami ekipy Grahama. Warto dodać, że wykorzystanie przez Autora metod historii mówionej świadczy o szerokim i wieloaspektowym zbadaniu problematyki odbioru wizyty amerykańskiego kaznodziei w PRL. Warto również nadmienić, że *Mosty wzajemnego zrozumienia* poruszają kwestię obecności agentów Służby Bezpieczeństwa w strukturach niekatolickich grup religijnych, co stanowi stosunkowo mało znany aspekt dyskusji na temat problemu infiltracji instytucji życia społeczno-politycznego przez komunistyczne

³ Szerzej na temat roli praw człowieka w polityce amerykańskiej, zob.: J. Tyszkiewicz, *Z perspektywy Waszyngtonu*, w: W. Jarzabek et al., *Prawa człowieka w polityce demokracji zachodnich wobec Polski w latach 1975–1981*, Warszawa 2018, s. 15–68.

służby. Tematyka współpracy liderów polskich wspólnot protestanckich z SB doczekała się już licznych opracowań, m.in. autorstwa politologa Ryszarda Michalaka⁴ czy też teologa i biblisty Leszka Jańczuka⁵, jednakże nie znalazła się dotąd w centrum uwagi polskich historyków.

Batóg analizuje również decyzje władz PRL dotyczące dokładnej organizacji przebiegu wizyty ewangelisty i obiektów przydzielanych do dyspozycji jego ekipy, tłumacząc je zarówno dbałością o wizerunek Polski w USA (jako przykład można wymienić sprzeciw Urzędu do spraw Wyznań wobec pomysłu zorganizowania uroczystego obiadu w białostockiej restauracji Grodno, na ścianie której znajdowały się napisy cyrylicą, które mogłyby sugerować rusyfikację Polski [s. 84]), jak również chęcią wymuszenia współpracy baptystów z katolikami. Brak zgody na przeprowadzanie ewangelizacji w halach sportowych spowodował liczących na wzrost popularności i pozycji swojego wyznania baptystów do zwrócenia się do katolików z prośbą o otwarcie budynków na potrzeby kaznodziejskie (s. 84). Ze względu na kwestie wizerunkowe oraz nalegania Alexandra Haraszkiego, jednego ze współpracowników Grahama, rzymskokatolicki Episkopat spełnił prośbę baptystów, co natomiast umożliwiło podsycanie wzajemnych nieporozumień przez SB (s. 81–83).

Autor, m.in. na podstawie relacji świadków, przypisał brak spektakularnego sukcesu wizyty słabości i małej liczebności polskich baptystów, nieprzyzwyczajeniu polskich odbiorców do amerykańskiego sposobu głoszenia kazań i wstrzemięźliwości polskich mediów w jej relacjonowaniu. Stawia również tezę, że wybór Karola Wojtyły na papieża, który nastąpił w dniu wylotu Grahama z Polski znacząco przyćmił echo wizyty amerykańskiego kaznodziei w PRL i przyczynił się do jej zatarcia w pamięci społecznej (s. 193–194).

Praca Batóga nie dotyczy tematyki religijnej, toteż zabrakło w niej pewnej precyzji w zakresie stosowania terminów pochodzących z teologii protestanckiej. Autor scharakteryzował nurty tzw. premillenarystów i postmillenarystów, stwierdzając, że pierwsi z nich pochodzili z prowincji i uważali, że postęp techniczny niesie za sobą grzech i upadek cywilizacji, czemu zapobiec może jedynie powrót Chrystusa; natomiast postmillenarzyści drogę do rozwiązania kryzysu mieli widzieć w indywidualnym rozwoju potrzeb duchowych (s. 23). W omawianej publikacji nie zdefiniowano jednak tych terminów⁶. Autor

⁴ *Protestanci wobec współpracy duchownych z SB*, <https://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestanckie/protestanci-wobec-wspolpracy-duchownych-z-sb> (dostęp: 8 XI 2024).

⁵ Leszek Jańczuk jest polskim pastorem, biblistą, teologiem i wikipedystą, zainteresowanym kwestią lustracji polskiego środowiska pentekostalnego. Swoje nawrócenie przypisuje wizycie Billy'ego Grahama w 1978 r., L. Jańczuk, *Rola agentury w inwigilacji środowiska ewangelikalnego ZKE, ZKCH i ZChWE w latach 1946–1950*. „Studia Theologica Pentecostalia” 2017, nr 5, s. 45; Kadra: dr Leszek Jańczuk, <https://web.archive.org/web/20150610210231/http://wst.kei.pl/wsts/diakon-dr-janczuk-leszek/> (dostęp: 8 XI 2024).

⁶ Premillenaryzm zakłada przyszłe nasilenie prześladowań i bezbożności, zwieńczone przez Paruzję i dosłowne Tysiącletnie Królestwo zarządzane przez Chrystusa, a następnie Sąd

określił Grahama mianem „klasycznego postmillenarysty” (s. 123), podczas gdy wypowiedzi kaznodziei wskazują, iż bliższy był mu premillenaryzm, którego jednak świadomie nie eksponował⁷.

Na kartach książki Autor przedstawia sytuację religijną w PRL oraz przytacza wypowiedzi przedstawicieli niekatolickich wyznań chrześcijańskich na temat ówczesnej nietolerancji Kościoła rzymskokatolickiego, wspomina również o próbach wygrywania antagonizmów przez Służbę Bezpieczeństwa, nie odnosi się jednak bezpośrednio do owych zarzutów. W *Mostach wzajemnego zrozumienia* znalazła się jedynie wzmianka na temat przełamywanej od końca lat sześćdziesiątych samoizolacji wynikłej z problemów integracyjnych w miejskim i katolickim środowisku, w którym znaleźli się baptyści przesiedleni z wiejskich terytoriów na tzw. Kresach Wschodnich (s. 98). Obraz interakcji katolicko-protestanckich został zdominowany przez współpracę w przygotowaniu wizyty, udostępnienie rzymskokatolickich obiektów kultu na rzecz posługi Grahama oraz obojętną niechęć części księży i hierarchów wobec kaznodziei z USA. *Mosty wzajemnego zrozumienia* przywołują przykłady konfliktów rzymskich katolików z protestantami i wyznawcami Kościoła polskokatolickiego (s. 140–144), zaznaczając jednak ich inspirację przez SB (s. 140–154), usiłującą skłócić wyznania i skompromitować Kościół rzymskokatolicki, co może sugerować czytelnikom, iż nieporozumienia między różnymi wyznaniem chrześcijańskim w Polsce były sztucznie podsycane przez służby, nie były natomiast efektem oddolnych i autentycznych nieporozumień. Co prawda temat ten nie dotyczy bezpośrednio problematyki tej publikacji, jednak uzupełnienie o analizę kwestii stosunków katolicko-protestanckich mogłoby nadać jej pełniejszy wymiar. Warto także zauważyć, że na s. 146 jest mowa o Zjednoczonym Kościele Ewangelicznym (zielonoświątkowym), co może sugerować, jakoby był on Kościołem o orientacji zielonoświątkowej, podczas gdy był to związek wyznaniowy skupiający kilka wspólnot protestanckich, z których część nie posiadała charakteru zielonoświątkowego⁸.

Wspomniane drobne mankamenty nie wpływają na moją ogólną wysoką ocenę pracy Włodzimierza Batóga. Uważam ją za istotną publikację wartą uwagi ze względu na podjęcie stosunkowo mało znanej problematyki obecności

Ostateczny oraz stworzenie Nowego Nieba i Nowej Ziemi. Według postmillenaryzmu, Tysiącletnie Królestwo zostanie zrealizowane symbolicznie, przez ustanowienie ogólnoswiatowego dobrobytu i pokoju przed Powtórny Przyjściem Chrystusa, R.C. Sproul, *Everyone's a Theologian. An Introduction to Systematic Theology*, Sanford 2014, s. 311–314.

⁷ *Signs of the End of the World? Biblical Wisdom from Billy Graham & Franklin Graham*, <https://billygraham.org/story/signs-of-the-end-of-the-world-biblical-wisdom-from-billy-graham-franklin-graham/> (dostęp: 7 XI 2024); E. Guichelaar, *Billy Graham (1918–2018)*, <https://sb.rfpa.org/billy-graham-1918-2018/> (dostęp: 24 X 2024); B. Graham, *Pokój z Bogiem*, Warszawa 1966, s. 71–72.

⁸ J. Mironczuk, *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947–1989)*, Warszawa 2006, s. 165–168.

wyznań niekatolickich, zwłaszcza ewangelikalnych, w dziejach Polski (na szczególną uwagę zasługuje przedstawienie względnie długiej, sięgającej lat pięćdziesiątych XIX w., historii baptyzmu na ziemiach polskich). Ciekawym i oryginalnym pomysłem jest także interpretacja polityki USA wobec PRL w latach siedemdziesiątych z perspektywy religijnej. Polskiemu czytelnikowi przybliżona została także sylwetka i działalność Grahama oraz jego niemal zapomniana wizyta w Polsce. Wykorzystanie materiałów z amerykańskich i polskich źródeł archiwalnych, uwzględnienie opinii reprezentantów wielu środowisk oraz analiza omawianego problemu w kontekście zimnej wojny, amerykańskiej polityki zagranicznej oraz globalnych zamierzeń misyjnych środowisk neoewangelikalnych każe wysoko ocenić tę publikację. Recenzowana pozycja może również stanowić interesujące *novum* w kontekście dyskusji na temat infiltracji wielu środowisk i instytucji w okresie PRL przez komunistyczne służby. Tematyka ta, w odniesieniu do polskich wspólnot protestanckich, do tej pory nie wzbudziła szczególnego zainteresowania historyków, pracę Batóga należy zatem uznać za pionierską.

Mutual Understanding of a Forgotten Event. Włodzimierz Batóg's book *Mosty Wzajemnego Zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warsaw, 2022

The subject of this review article is Włodzimierz Batóg's book, entitled *Mosty Wzajemnego zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku* [The Bridges of Mutual Understanding. Billy Graham's Visit to Poland in October 1978], published in 2022 by the University of Warsaw Press. The book examines the American preacher's forgotten visit to the Polish People's Republic, which the author put into the context of the history of Polish and global Protestantism; the religious policy of Warsaw in the 1970s; as well as Polish-American relations, the prevailing atmosphere of détente in international relations, and the cultural and religious aspects of the Cold War. Professor Włodzimierz Batóg made unique observations, linking Billy Graham's activities to the promotion of American culture and to the ideals of reconciliation between countries with different political systems. He also raised many relatively niche topics, such as the history of Protestantism in Poland, or the situation of non-Catholic denominations in the Polish People's Republic and their relations with the communist authorities. This article analyses the structure of the reviewed publication, the broad list of sources used by the author, Batóg's conclusions, and assesses the significance of the book for further historical research on the above-mentioned topics.

Bibliografia

Aikman D., *Billy Graham. His Life and Influence*, Nashville 2007.

Batóg W., *Mosty wzajemnego zrozumienia. Wizyta Billy'ego Grahama w Polsce w październiku 1978 roku*, Warszawa 2022.

Co to jest ewangelikalizm?, <https://www.gotquestions.org/Polski/ewangelikalizm.html> (dostęp: 25 II 2025).

Graham B., *Pokój z Bogiem*, Warszawa 1966.

- Guichelaar E., *Billy Graham (1918–2018)*, <https://sb.rfpa.org/billy-graham-1918-2018/> (dostęp: 24 X 2024).
- Jańczuk L., *Rola agencji w inwigilacji środowiska ewangelikalnego ZKE, ZKCH i ZChWE w latach 1946–1950*, „*Studia Theologica Pentecostalia*” 2017, nr 5.
- Kadra: dr Leszek Jańczuk, <https://web.archive.org/web/20150610210231/http://wst.kei.pl/wsts/diakon-dr-janczuk-leszek/> (dostęp: 8 XI 2024).
- Kościół ewangelicki*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3899332> (dostęp: 25 II 2025).
- Mironczuk J., *Polityka państwa wobec Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w Polsce (1947–1989)*, Warszawa 2006.
- Protestanci wobec współpracy duchownych z SB*, <https://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestantkie/protestanci-wobec-wspolpracy-duchownych-z-sb> (dostęp: 8 XI 2024).
- Signs of the End of the World? Biblical Wisdom from Billy Graham & Franklin Graham*, <https://billygraham.org/story/signs-of-the-end-of-the-world-biblical-wisdom-from-billy-graham-franklin-graham/> (dostęp: 7 XI 2024).
- Sproul R.C., *Everyone’s a Theologian. An Introduction to Systematic Theology*, Sanford 2014.
- Tyszkiewicz J., *Z perspektywy Waszyngtonu*, w: W. Jarzabek et al., *Prawa człowieka w polityce demokracji zachodnich wobec Polski w latach 1975–1981*, Warszawa 2018.

Mikołaj Wojciechowski – doktorant II roku w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego zainteresowania badawcze obejmują historię najnowszą, w szczególności tendencje odśrodkowe wewnątrz obozu państw komunistycznych. E-mail: wojciechowskimikolaj68@gmail.com

Mikołaj Wojciechowski – doctoral candidate at the Doctoral School of the University of Wrocław. His research interests include modern history, particularly centrifugal tendencies within the communist camp. E-mail: wojciechowskimikolaj68@gmail.com